

Kozmopolitski način života na Mediteranu

Sažetak

Kozmopolitizam označava svjetonazor koji zagovara jedinstvo ljudi širom svijeta te promiče ideje uspostavljanja odnosa bez obzira na nacionalne, vjerske i državne granice. U ovome tekstu nastoje se prikazati obilježja kozmopolitskog života u 19. stoljeću na prostoru Mediterana, koji je kroz povijest bio doticajno područje brojnih zajednica. Nadalje, opisuje se život u značajnijim kozmopolitskim gradovima. Obrađuju se obilježja mediteranskog kozmopolitskog društva, kao i obilježja kozmopolitskog intelektualca.

Ključne riječi

kozmpolitizam, Mediteran, 19. stoljeće, kozmopolitski intelektualci, kozmopolitski grad

Mediteran je oduvijek bio mjesto stvaranja novih jezika, religija, filozofskih sustava i ostalih tekovina koje su civilizacije njegovale u dugom trajanju. Prostor Mediterana predstavlja točku spajanja i preplitanja različitih kultura i trgovačkih putova koji su kroz dugu mediteransku povijest obogatili taj prostor. Shodno tome logično je pretpostaviti kako je imao sve predispozicije da uz pojam *Mediteran* stoji i pridjev *kozmpolitski*. Kozmpolitizam zapravo predstavlja uspostavljanje odnosa između ljudi bez obzira na vjerske, nacionalne i državne granice, a obilježava ga zajedništvo i sloga ljudi.¹ Budući da je Mediteran vrvio različitim kulturama i njihovim stalnim doticajima, može se razumjeti zašto bi *mediteranski čovjek* sebe smatrao građaninom svijeta. Zadatak je ovoga eseja, stoga, pronaći i prikazati obilježja kozmpolitskog života na Mediteranu u 19. stoljeću. Nadalje, to pretpostavlja i opisivanje života u značajnijim kozmpolitskim gradovima 19. stoljeća, ali i generalnih zajedničkih kozmpolitskih značajki društva na Mediteranu te karakterističnih obilježja kozmpolitskoga intelektualca.

¹ „Kozmpolitizam,” *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2020, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33604> (posjet 31. 5. 2020).

Pri shvaćanju kozmopolitskoga Mediterana važno je naglasiti ulogu Sredozemnoga mora koje je omogućilo stvaranje i odvijanje takvoga razmišljanja i načina života. Sredozemno je more savršen medij koji je smanjivao udaljenosti, dok se kretanje ljudi i robe odvijalo brže. More je omogućavalo bolju povezanost i komunikaciju, a komunikacija je bila pokretač suradnji i interakcija te je predstavljala poveznicu između razdvojene društvene i kulturne povijesti. Svi ti faktori u kombinaciji s pojedinim razlikama u ekonomskim, socijalnim i političkim uvjetima u priobalju doprinijeli su integraciji u jedinstveni mediteranski prostor.² Taj prostor nikako nije bio savršen, to je bila promjenjiva matrica koja se polako počela integrirati stvarajući osjećaj sloge i zajedništva, koje predstavljaju glavne ideje kozmopolitizma. Fernand Braudel koristi termin *najšire Sredozemlje* pišući: „Dakle, prema iziskivanjima povijesti, Sredozemlje može biti tek široki pojas koji se redovito proteže preko svojih obala i to u svim smjerovima istodobno. Na našim će slikama ono dočaravati polje magnetskih ili električnih sila ili, jednostavnije, svjetlosno žarište kojega sjaj ne prestaje slabiti, a da se pritom ne može na jednoj zauvijek ucrtanoj liniji označiti podjelu između sjene i svjetlosti“.³ Braudel ističe globalnu dimenziju Sredozemlja kao jednu definirajuću karakteristiku, ukazujući pritom na važnost prostora koji se prožima, koji povezuje i koji je u kontaktu ne samo s bližim zaleđem nego i s drugim *svjetovima*.⁴ I David Abulafia u svojoj interpretaciji piše o kozmopolitskim odlikama mediteranskog prostora, pa ističe minojsku kulturu kao pretežno kozmopolitsku – u smislu otvorenosti prema drugim kulturama koje prihvaća ili grad Kartagu kao luku koja je povezivala i objedinjavala različite strane svijeta, no upozorava kako nacionalizam 19. i 20. stoljeća stvara bitnu opreku *kozmpolitskim* osobinama, uništavajući takve zajednice.⁵

U većini literature koja se bavi pitanjima kozmopolitizma na Mediteranu, u razdoblju 19. i početka 20. stoljeća, u prvom se planu nalaze osmanski lučki gradovi, u kojima je britanska i francuska kolonijalna ekspanzija onemogućila izravan političko-ekonomski utjecaj na taj prostor, dakle, ti su gradovi uživali privilegiranu relativnu autonomiju. Povijesne okolnosti tog razdoblja dodatno su pospješile stvaranje okruženja koje je pogodovalo morskim vezama na Mediteranu.⁶ Glavni kozmopolitski gradovi toga doba uključuju İzmir/

² Nicholas Purcell, "The Ancient Mediterranean," u *A Companion to Mediterranean History*, ur. Peregrine Horden, Sharon Kinoshita (Hoboken: Wiley-Blackwell, 2014), 59-68.

³ Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, svezak 1 (Zagreb: Antibarbarus, 1997), 183-185.

⁴ Usp. Adam J. Goldwyn, Renée Silverman, „Introduction: Fernand Braudel and the Invention of a Modernist's Mediterranean," u *Mediterranean Modernism: Intercultural Exchange and Aesthetic Development*, ur. Adam J. Goldwyn, Renée Silverman (New York: Palgrave Macmillan, 2016), 5-11.

⁵ David Abulafia, *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean* (Oxford-New York: Oxford University Press, 2011), 23; 171; 643.

⁶ Naor Ben-Yehoyada, „Mediterranean Modernity," u *A Companion to Mediterranean History*, ur. Peregrine Horden, Sharon Kinoshita (Hoboken: Wiley – Blackwell, 2014), 115.

Smirnu, Trst, Istanbul, Solun, Aleksandriju, Beirut i Jaffu. Sve nabrojene gradove povezuje dijeljenje fizičkog prostora i uzajamnost koja nužno proizlazi iz interakcije s drugima: ključan je, dakle, prostor koji *stvara* složenu dinamiku društva. Kozmopolitski su gradovi bili ogledni primjeri modernosti i urbanosti. Aleksandrija je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće postajala moderan grad različitih arhitektonskih, umjetničkih i intelektualnih utjecaja, povezujući osmanske i arapske elemente s talijanskim i britanskim. Gradnja gradske infrastrukture to zorno prikazuje, pa se među simbolima moderne Aleksandrije ističe i Cecil Hotel, koji je izgradila židovsko-egipatsko-francuska obitelj Metzger, a u kojem je boravio Winston Churchill i mnogi drugi predstavnici europskih elita.⁷ Glavno je obilježje života u kozmopolitskim gradovima bio međukulturalni suživot. Postojala je, dakle, naglašena težnja za jedinstvom i slogom, etnički i religijski različite grupe stvarale su zajedničke ustanove i dijelile javne prostore. Ozračje tolerancije koje je prevladavalo u kozmopolitskim gradovima trebalo je služiti kao multikulturalna zaštita manjina protiv ksenofobije i nacionalnih podjela čiji je razvoj započeo u promatranom razdoblju.⁸ Tolerancija je predstavljala samo srce kozmopolitizma te bi se bez nje teško ostvarilo ikakvo kozmopolitsko obilježje. Sve dok su odnosi diljem Mediterana bili dobri, stvari su se odvijale u korist kozmopolitskih gradova, posebice ako je ta pretpostavka primjenjena u odnosu na, primjerice, trgovinu na Mediteranu ili općenito na održavanje mira u gradovima. Poštivanje različitosti i dugo trajanje kontakata iz blizine i daljine omogućilo je opstanak tolerancije, koja je uvjetovala opstanak kozmopolitizma.

Situacija u hrvatskim zemljama u 19. stoljeću bila je takva da se teško može naći neki primjer koji bi po kozmopolitskim karakteristikama bio jednak ili sličan prije nabrojenim gradovima, jer je u hrvatskim zemljama sredinom stoljeća započeo nacionalni pokret koji je bio u središtu zbivanja. Dubrovnik baštini kozmopolitski karakter iz srednjovjekovnih i ranonovjekomnih vremena, kada predstavlja nepobitan primjer takve zajednice; u 19. stoljeću to se naročito zrcali u kulturnom i intelektualnom životu grada koji prihvaća i integrira. Neki su gradovi, međutim, pokazivali određene karakteristike, segmente kozmopolitizma. Predrag Matvejević u svojem *Mediteranskom brevijaru* ističe porijeklo vlastite obitelji iz Odesa, pritom navodeći: „Ona [Odesa, op. a.] je doista južni grad. Zbratimila se na Jadranu sa Splitom: odeska je Arkadija slična splitskim Bačvicama. Židovi su se u tom gradu osjećali sigurnije nego drugdje, bolje nego u Kijevu ili Lavovu. Bilo je u njemu Grka sve do početka ovoga stoljeća: Odesa je bila kozmopolitska, kao svi pravi mediteranski gradovi.“⁹ No grad koji bi mogao biti primjer grada s nekim kozmopolitskim obilježjima jest Pula. U Puli sve započinje odlukom bečkog

⁷ Abulafia, *The Great Sea*, 589.

⁸ Çağlar Keyder, „Imperial, National, and Global Istanbul: Three Istanbul ‘Moments’ From the Nineteenth to Twenty-First Centuries,“ u *Istanbul: Living with Difference in a Global City*, ur. Nora Fisher-Onar, Susan C. Pearce, E. Fuat Keyman (New Brunswick: Rutgers University Press, 2018), 25-27.

⁹ Predrag Matvejević, *Mediteranski brevijar* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1991), 82.

dvora da se glavni arsenal premjesti iz Venecije; sredinom 19. stoljeća dolazi do ostvarenja te ideje. Posljednja desetljeća 19. stoljeća bila su vrijeme stvaranja multikulturalne zajednice na tom prostoru, tako da je Pula u tom vremenu bila dom brojnim Hrvatima, Talijanima, austrijskim Nijemcima, Slovencima i drugim manjinama koje su činile tu zajednicu. Međusobni utjecaji kultura i običaja tih naroda doveli su do odluke kojom je 1883. godine potvrđena njemačko-talijansko-hrvatsko-slovenska četverojezičnost koja možda i najbolje svjedoči o kozmopolitskom načinu života u Puli.¹⁰ No pri donošenju takvoga zaključka valja uzeti u obzir i činjenicu da suživot tih naroda ne mora nužno označavati integraciju i prožimanje, koji su često obilježja kozmopolitizma, a u ovom slučaju nisu u potpunosti prisutna na spomenutom prostoru, što se može jasno uočiti iz slike grada. Jedan od pokazatelja podjele stanovništva su nazivi ulica koji su odražavali suprotstavljena shvaćanja o gradu. Ulice su većinom bile imenovane imenima značajnima rimskoj i mletačkoj povijesti, koje su, očito, bile bliske talijanskom nacionalnom svjetonazoru. S druge je strane zapovjedništvo Mornarice predstavljalo kontrast talijanskom svjetonazoru tako da su ulice imenovali prema osobama i događajima iz novije austrijske prošlosti.¹¹ Nedostatak integracije i prožimanja također se ogleda i u odvojenim kulturnim životima. U mnogočemu je prevladavala trojna podjela, primjerice, dnevne i tjedne novine na talijanskom (*Il popolo istriano, Il giornaleto di Pola...*), hrvatskom (*Naša sloga, Hrvatski list*) i njemačkom jeziku (*Polaer Tagblatt, Adriatische Post*).¹²

Ono što je zajedničko društvima diljem Mediterana i ono što bi se moglo naznačiti kao kozmopolitsko obilježje jest proces neprekidne interakcije i posuđivanja, to jest difuzija i akulturacija, koje spajaju društva u svojevrsnu homogenu skupinu. No također treba raspoznati određene dijelove Mediterana koji se razlikuju po pretežito islamskom društvu od onih kršćanskih. Pri stvaranju i asimilaciji u homogene skupine logično je zaključiti kako će se ona društva koja su sličnija prije asimilirati nego ona koja su različita u temeljnim religijskim vjerovanjima i načinu života. Isto mišljenje zastupa i antropolog David Gilmore, koji napominje kako bi se mediteransko kozmopolitsko društvo trebalo promatrati kao kombinaciju povijesnih konvergencija s paralelama u kulturi, u homogenom okruženju, koja daju unutarnju konzistentnost i karakterističnost tom mediteranskom području.¹³ Nadalje, zajednička obilježja kozmopolitskog mediteranskog društva ogledala su se u činjenici da je Medi-

¹⁰ Igor Duda, „Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850. i 1918. godine,“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33/1 (2000): 105-111.

¹¹ Mihovil Dabo, „Austrijska Pula između kozmopolitizma i suprotstavljenih nacionalnih pokreta,“ u *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti. Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, ur. Marijana Marinković (Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014), 200.

¹² Duda, „Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850. i 1918. godine,“ 107-108.

¹³ David D. Gilmore, „Anthropology of the Mediterranean area,“ *Annual Review of Anthropology* 11 (1982): 181.

teran predstavljao regiju u kojoj su kontakti i komunikacije bili stalni i neprekinuti, neovisno o pojedinim povijesnim okolnostima koje su mogle zadesiti neka područja u regiji. Život na kozmopolitskom Mediteranu nije bio obilježen etničkom pripadnošću niti je to predstavljalo dominantan uzorak političke organizacije. Jezična, religijska, ekonomska, osobna, etnička i teritorijalna obilježja preklapala su se na razne načine. Kao *proizvod* kozmopolitskog načina života javili su se hibridni oblici kulturnog izražavanja, poput idioma *yani-to/llanito* na području Gibraltara (španjolski jezik s velikim brojem engleskih, talijanskih i drugih izraza iz mediteranskih dijalekata) ili trgovačkog jezika *sabir*.¹⁴ U lukama na Sredozemlju, uz obale Sjeverne Afrike i na Levantu, do 19. stoljeća među trgovcima i pomorcima u uporabi je bio kontaktni jezik, s reduciranom morfologijom, pojednostavljenom fonologijom i sintaksom te ograničenim rječnikom. Nastao je na srednjoitalskoj (ligurskoj) osnovici s primjesama drugih romanskih jezika (španjolskog, katalonskog, okcitanskog) te grčkog, turskog i arapskog jezika.¹⁵ Isto tako valja spomenuti kako su u kozmopolitskim lučkim gradovima prednost imali pretežito bogatiji slojevi stanovništva. Antropolog Dieter Haller napominje kako lokalni kozmopolitizam ima klasni i kulturološki ton. On se sastoji od isključenja siromašnijih, manje pokretnih skupina čije se perspektive tada kleveću kao fundamentalističke. Za izuzete kozmopolitski poredak često je predstavljao manu na koju su reagirali neprijateljski.¹⁶ Mate Suić ističe ulogu veleposjedničke aristokracije još u antičkim vremenima koja, udaljena od dalmatinskih gradova, živi u ladanjskim palačama, gravitira prema Rimu i rimskom svijetu kao njihovu *gradu*, koja je u društvenom smislu diferencirana, ali ipak utječe na lokalne promjene i inovacije.¹⁷

Pri sagledavanju kozmopolitskog Mediterana lako je zadržati se na *pozitivnim* aspektima, koji izazivaju nostalgiju za ujedinjenim i jedinstvenim Mediteranom koji je nekad postojao – kao kod Alberta Camusa koji zaključuje da je *Mediteran uvijek ostao nedirnut i nadvladao doktrinu*¹⁸, no valja uzeti u obzir kako je kozmopolitski način života bio povoljan samo za one koji su pripadali elitama, dok je lokalni kozmopolitizam, bar u predjelima kozmopolitskih lučkih gradova, dijelio stanovništvo i stvarao dodatni animozitet.

U kozmopolitskom okružju Mediterana djelovali su brojni intelektualci koji su, kao pojedinci, zapravo predstavljali konzistentnu sliku kozmopolitizma u povijesti Sredozemlja. Grčki su filozofi, počevši možda čak i od Sokrata, pokazivali takve tendencije u kontinuitetu, a najočitije kod Zenona Kitijskog,

¹⁴ Dieter Haller, „The Cosmopolitan Mediterranean: Myth and Reality,” *Zeitschrift für Ethnologie* 1 (2004): 36.

¹⁵ „Kontaktni jezici,” *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2020*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32912> (posjet 2. 5. 2020).

¹⁶ Haller, „The Cosmopolitan Mediterranean,” 38-39.

¹⁷ Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 272.

¹⁸ Usp. Predrag Matvejević, *Mediteranski brevijar* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1991), 184.

stoika, koji je između 4. i 3. stoljeća prije Krista promovirao kozmopolitske ideale politike u *Republici*.¹⁹ Pojava Erazma Roterdamskog u 15. i 16. stoljeću nastavlja se na taj kontinuitet, povezujući kao svojevrsan odgovor na europske dogmatizme tog vremena razmišljanja o antičkom svijetu, koji je prožet kozmopolitskim kršćanstvom, osnovnu čistoću i jednostavnost uma kao temelje etičkog i estetičkog razumijevanja svijeta s intelektualnom otvorenošću koja je do tada bila bez premca.²⁰ Upečatljiva je činjenica da Erazmo o sebi piše kao da pripada svim nacionalnostima. Za vrijeme provedeno u Engleskoj piše o sebi govoreći kako je postao pravi Englez; u Baselu se slično opisuje kao Švicarac. Francusku često označava kao *moja*; Njemačku zove *moja Njemačka*.²¹ Njegove ideje i misli imale su obilježja kozmopolitizma i nazore *stanovnika svijeta*. Prosvjetiteljstvo je, međutim, izazvalo pravu eksploziju lokalnih kozmopolitizama, vraćajući se u filozofskom smislu često na mediteranske korijene antičke Grčke i Rima. U Dalmaciji su lokalni prosvjetitelji krajem 18. i početkom 19. stoljeća, različitih ideja i provenijencija (poput Julija Bajamontija, Andrije Borellija, Ivana Garagnina i drugih) upravo na temeljima racionalizma i kozmopolitizma nastojali povezati jezično i kulturno razdvojeno dalmatinsko područje.²²

Jedan od suvremenih kozmopolitskih intelektualaca bio je i pjesnik Khalil Mutran, koji je imao značajan utjecaj na razvoj arapske kulture na istočnom Mediteranu početkom 20. stoljeća. Njemu pripada zasluga za pokretanje prvih značajnih odstupanja od neoklasicizma u arapskoj književnosti. Kombinacija njegova ranog političkog angažmana i želje za književnom inovacijom činila ga je potpuno romantičnim i nepoznatim. Recenzirao je niz pjesama talijanskog književnika Filippa Tommasa Marinettija, sugerirajući da bi aspekti Marinettijevih djela mogli koristiti arapskom pjesničkom stilu. Mutranov komparativni pogled na arapsku poeziju i europsku avangardu u ranim počecima 20. stoljeća bio je revolucionaran. Bio je kozmopolitski intelektualac koji je voljno koristio i uspoređivao razne elemente književnosti izvan granica.²³ Sličan primjer daje Ivo Vojnović, koji je u svojim djelima predstavljao kozmopolitske drame, u kojima se radnja odvija u imaginarnom svijetu europskih prijestolnica i aristokratskih salona. Vojnović, kao kozmopolitski intelektualac i, prije svega, *građanin svijeta*, svoje stvaralaštvo nije u potpunosti prilago-

¹⁹ James D. Ingram, *Radical Cosmopolitics: The Ethics and Politics of Democratic Universalism* (New York: Columbia University Press, 2013), 28-29.

²⁰ Johan Huizinga (Johan Hojzinga), *Erazmo* (Beograd: Nolit, 1980), 122-132.

²¹ Jan Papy, „Erasmus, Europe, and Cosmopolitanism: the Humanist Image and Message in His Letters,” u *Erasmus da Rotterdam e la cultura europea. Atti dell'Incontro di Studi nel V centenario della laurea di Erasmo all'Universita di Torino*, ur. Pietro B. Rossi (Firenca: SISMEL – Edizioni del Galluzzo, 2008), 34-35.

²² Josip Vrandečić – Miroslav Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku* (Zagreb: Leykam, 2007), 72-73.

²³ Robin Ostle, „Alexandria: A Mediterranean Cosmopolitan Center of Cultural Production,” u *Modernity and Culture from the Mediterranean to the Indian Ocean, 1890—1920*, ur. Leila Tarazi Fawaz, C. A. Bayly (New York: Columbia University Press, 2002), 323-325.

đavao aktualnim nacionalnim temama, nego je stvarao djela kozmopolitske tematike. Među takozvanim *kozmpolitskim* djelima nisu ona koja su ostavila značajan utisak na hrvatsku književnost, štoviše, neka njegova djela su od domaćih književnika dobila i negativne kritike. Unatoč negativnim ocjenama, na europskim pozornicama njegova je drama *Gospođa sa suncokretom* polučila velik uspjeh, posebice u Mađarskoj, a nakon Prvog svjetskog rata prema Vojnovićevoj drami u Beču snimljen je istoimeni film.²⁴ To vjerojatno govori i o prodornosti mediteranskog kozmopolitizma u srednjoeuropski prostor (od kojeg se Vojnović, možda paradoksalno, odmicao u političkom smislu), o uzajamnosti dvaju kozmopolitskih prostora u habsburškom i posthabsburškom kontekstu. Ono što obilježava kozmopolitskog intelektualca jest razmišljanje izvan granica u svakom smislu riječi. Budući da se kozmopoliti smatraju prije svega građanima svijeta, često su neshvaćeni u društvu, što posebice vrijedi za sredinu 19. stoljeća i početak 20. stoljeća – razdoblje narodnih pokreta. Nacionalno opredjeljenje jednako tako nije nužno označavalo opreku. Primjerice, nacionalni pokret na području Banske Hrvatske, obilježen ilirizmom i idejama ilirizma početkom 30-ih godina 19. stoljeća, s glavnim ciljem uvođenja zajedničkoga standardiziranog književnog jezika i pravopisa, koji bi se odnosio na sve Južne Slavene, jačanja međusobnih kulturnih veza i svijesti o zajedništvu te stvaranja jedinstvene književnosti,²⁵ dobar je primjer kako nacionalno opredjeljenje barem u idejnom smislu nije bilo nužno u opreci s kozmopolitizmom. Slična se obilježja mogu pronaći i u političkoj ideji panslavizma, koja se odnosi na jedinstvo svih slavenskih naroda. I na Mediteranu dolazi do sličnih pojava; mladotalijanski pokreti, Mazzinijeve i kasnije Garibaldijeve ideje bez zapreka su na najrazličitije načine povezivale nacionalizam i kozmopolitske ideale. Naravno, navedene političke ideje nisu u potpunosti skladne s idejama kozmopolitizma. Međutim, imaju neke zajedničke značajke, unatoč tome što je, primjerice, ilirizam bio pod okriljem nacionalnog pokreta.

Kozmopolitski način života na Mediteranu najviše je obilježen suživotom i multikulturalnošću. Sredozemno more, koje spaja taj prostor, omogućilo je stvaranje takvog stanja u kojem vladaju neprestane interakcije između različitih naroda i kultura koji se asimiliraju i postaju nešto novo. Najznačajniji predstavnici takvog Mediterana lučki su gradovi u kojima je potpuno vladao kozmopolitski duh i suživot brojnih naroda. Naravno, valja spomenuti one koji su u takvim okruženjima ostali zakinuti, a to su siromašniji slojevi stanovništva koji su bili potisnuti od strane bogatijih, koji su imali veći pristup boljim stranama takvog načina života. Treba biti oprezan pri istraživanju, budući da je lako sagledati samo one nostalgичne strane koje podsjećaju na nekad slavan i jedinstven Mediteran. Ozračje kozmopolitizma predstavljalo je pozitivno okruženje za one koji se nisu identificirali samo svojom etnič-

²⁴ Zoran Grijak, „Ivo Vojnović u Križevcima,“ *Cris : Časopis Povijesnog društva Križevci* 10 (2008): 31.

²⁵ Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu-Institut za hrvatsku povijest, 1973), 65-68; Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb: Leykam International, 2010), 41.

kom pripadnošću; njegov se duh ogleda u razmišljanju izvan postavljenih granica. Intelektualci predstavljaju pozitivnu sliku kozmopolitizma, izlazeći iz okvira konvencionalnog stvaranja i spajanjem različitih kultura u smislene cjeline. Naposlijetku, takav način života na Mediteranu, u najboljim uvjetima, predstavljao je šareni skup naroda i njihov zajednički život, različito iskazane potrebe i nastojanja za tolerancijom, slogom i jedinstvom – kao glavnim premisama kozmopolitizma.

Bibliografija

Abulafia, David. *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*. Oxford-New York: Oxford University Press, 2011.

Ben-Yehoyada, Naor. „Mediterranean Modernity.“ U *A Companion to Mediterranean History*, ur. Peregrine Horden, Sharon Kinoshita, 107-122. Hoboken: Wiley – Blackwell, 2014.

Braudel, Fernand. *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, svezak 1. Zagreb: Antibarbarus, 1997.

Dabo, Mihovil. „Austrijska Pula između kozmopolitizma i suprotstavljenih nacionalnih pokreta.“ U *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti. Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, ur. Marijana Marinković, 197-211. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014.

Duda, Igor. „Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850. i 1918. godine.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33/1 (2000): 105-116.

Gilmore, D. David. „Anthropology of the Mediterranean area.“ *Annual Review of Anthropology* 11 (1982): 175-205.

Goldwyn, Adam J. i Renée Silverman, „Introduction: Fernand Braudel and the Invention of a Modernist's Mediterranean.“ U *Mediterranean Modernism: Intercultural Exchange and Aesthetic Development*, ur. Adam J. Goldwyn, Renée Silverman. 1-27. New York: Palgrave Macmillan, 2016.

Grižak, Zoran. „Ivo Vojnović u Križevcima.“ *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci* 10/1 (2008): 28-35.

Haller, Dieter. „The Cosmopolitan Mediterranean: Myth and Reality.“ *Zeitschrift für Ethnologie* 129/1 (2004): 29-47.

Huizinga, Johan (Hojzinga, Johan). *Erazmo*. Beograd: Nolit, 1980.

Ingram, James D. *Radical Cosmopolitics: The Ethics and Politics of Democratic Universalism*. New York: Columbia University Press, 2013.

Iveljić, Iskra. *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb: Leykam International, 2010.

Keyder, Çağlar. „Imperial, National, and Global Istanbul: Three Istanbul 'Moments' From the Nineteenth to Twenty-First Centuries.“ U *Istanbul: Living with Difference in a Global City*, ur. Nora Fisher-Onar, Susan C. Pearce, E. Fuat Keyman, 25-37. New Brunswick: Rutgers University Press, 2018.

„Kontaktne jezice,” Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32912> (posjet 2.5.2020).

„Kozmopolitizam,” Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33604> (posjet 31. 5. 2020.)

Matvejević, Predrag. *Mediterranski brevijar*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1991.

Ostle, Robin. „Alexandria: A Mediterranean Cosmopolitan Center of Cultural Production.“ U *Modernity and Culture from the Mediterranean to the Indian Ocean, 1890—1920*, ur. Leila Tarazi Fawaz, C. A. Bayly, 314-329. New York: Columbia University Press, 2002.

Papy, Jan. „Erasmus, Europe, and Cosmopolitanism: the Humanist Image and Message in His Letters.“ U *Erasmus da Roterodam e la cultura europea. Atti dell'Incontro di Studi nel V centenario della laurea di Erasmo all'Universi-*

ta di Torino, ur. Pietro B. Rossi, 27-42. Firenca: SISMEI – Edizioni del Galluzzo, 2008.

Purcell, Nicholas. „The Ancient Mediterranean.“ U *A Companion to Mediterranean History*, ur. Peregrine Horden, Sharon Kinoshita, 59-77. Hoboken: Wiley – Blackwell, 2014.

Suić, Mate. *Antički grad na istočnom Jadranu*. Zagreb: Golden Marketing, 2003.

Šidak, Jaroslav. *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu-Institut za hrvatsku povijest, 1973.

Vrandečić, Josip i Miroslav Bertoša. *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku*. Zagreb: Leykam, 2007.

Abstract

Cosmopolitanism signifies a worldview that advocates the unity of the people around the world and promotes ideas of establishing relations regardless of national, religious, and country boundaries. The main aim of this essay is to present the characteristics of cosmopolitan life in the 19th century in the Mediterranean area, which was a contact zone for many communities. Furthermore, the essay describes life in major cosmopolitan cities of the area. Moreover, the characteristics of the Mediterranean cosmopolitan society, as well as the characteristics of the cosmopolitan intellectual, are discussed.

Keywords

cosmopolitanism, Mediterranean, 19th century, cosmopolitan intellectuals, cosmopolitan city